

Ladislav Radulić

Zadar

OSNOVNE ZNAČAJKE RIVANJSKOGA GLAGOLSKOGA SUSTAVA

UDK: 811.163.42'282.2 (497.5 Rivanj)' 367.625

Rad primljen za tisak 09.09.2003.

Čakavska rič, Split, 2003.

Pregledni rad

Review

Recenzenti: Josip Lisac, Sanja Vulić

Obrađuje se glagolski sustav rivanjskoga čakavskoga ikavsko-ekavskoga govora. Daju se primjeri za sve oblike glagolske uporabe.

Ključne riječi: *Rivan, čakavsko narječje, glagolski sustav.*

Otok Rivanj je sjevernodalmatinski otok koji pripada otočju grada Zadra.

U rivanjskome govoru glagolski sustav je gotovo identičan onome na drugim otocima čiji govori pripadaju rubnomu poddijalektu srednjoločakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta. Rivanj je jedan od najmanjih naseljenih otoka zadarske otočne skupine, čiji govor ima sve čakavske osobine osim što se umjesto upitno-odnosne zamjenice *ča* rabi *što*, ali genitivni oblik je obvezno *česã*, a upotrebljava se i čakavski oblik uz prijedloge *zãč* i *pxôč*. Podatci o glagolskom sustavu su iz sredine XX. stoljeća, a danas rivanjskim govorom gotovo da nitko i ne govori, jer se velik dio malobrojnih stanovnika tijekom druge polovice XX. stoljeća iselio u grad, a preostala mala autohtona skupina gotovo je nestala.

Ti rivanjski žitelji, nakadašnji štokavci, doseljeni su početkom XVI. stoljeća sa zapadnoga dijela Dubrovačke Republike i živeći u potpunom čakavskom okruženju,

tijekom stoljeća postaju pravi čakavci. U krugu govora slavenske jezične periferije i rivanjski govor ima najkonzervativnije jezične osobine, a sve je to, razumije se, primao od susjeda s kojima se održavala jedina komunikacija sve do sredine XX. stoljeća, kada počinje intenzivniji odlazak i u druge sredine. To uvjetuje postupnu štokavizaciju tako da sada malobrojni otočani koji se nisu otisnuli s otočnih obala ili se pak s kopna - gdje su proveli najveći dio života - vraćaju na otok, više i ne služe rivanjskim govorom. Ipak se kod rivanjskih govornika čuje dobar izgovor diftonga, zatvorenoga *a* i rivanjskoga naglasaka, dakle glasovne osobine, dok su morfološke u nepovrat izgubljene.

Inventar glagolskih oblika sadržava: infinitiv, prezent, perfekt, imperfekt, pluskvamperfekt, futur I., futur II., imperativ, kondicional, glagolski prilog sadašnji, glagolski pridjev radni i glagolski pridjev trpni.

Infinitiv

Za razliku od većine čakavskih govora u kojima se infinitiv tvori sa *-t* i *-ć*, u rivanjskom se govoru, kao u standardnom jeziku, infinitiv tvori sa *-ti* i *-ći* bez obzira završava li glagolska osnova na samoglasnik ili suglasnik: *nositi*, *rāđiti*, *zvāti*, *mūsti*, *rjēsti*, *duōći*, *nāći*, *pēći*, *rēći*, *vūći*.

U futuru ispred pomoćnoga glagola *htjeti* infinitivni oblik je također sa *-i*, za razliku od infinitiva u standardnom jeziku za koji neki smatraju da je ostatak supina: *Kopāti će mo jakō nī namočīlo. Rāđīti ćeš kakō trība*.

Infinitiv se upotrebljava i u sintagmama s prijedlozima *za* i *bez*: *Naī san se za pūknuti. Ūn je za poīsti i za popīti, a ženā mu je za svē potrošīti. Svē štō učīni, učīni bez mīsliti. Šīmē bi svē tī, ali bez plātīti*.

Gdjekad se čuju i dva infinitiva uzastopno: *Svāki dān morāš hodīti rāđīti*. Infinitivni oblik *pīti* ima funkciju imenice *vino*, a *īsti* znači *hrana*, *jelo*, pa se kaže: *Imamo pūn kamarīn īsti i pīti, bīti će nan za svū zīmu*. Dakle, ima se puna smočnica hrane i vina. Da bi se slikovito prikazala razlika za *vino* i *vodu* kaže se: *Utočī pīti (vina)*, ali *Ulīj vodjē*. To stoga što se vino toči iz bačve, a voda se ulijeva iz nekakve posude. Sličan ili isti slučaj je i na drugim zadarskim otocima.

Na susjednom Ugljanu i kod ugljanskih žena koje su udane na Rivnju, infinitiv gdjekad završava na *-ti* i *-ći*, ali najčešće na \emptyset : *Nē mōrin tolīko pūno pīva. To će māti oprā*.

Nema primjera da infinitiv zamjenjuje prezent + veznik *da*.

Prezent

Važna fonološka značajka prezentskih oblika jest to što prvo lice jednine kod svih glagola završava na *-n*, što je karakteristično za čakavske govore: *Čēkan jā Mātū, čēkan i svē mīslin kakō će ukasnīti, kaj ūvik. Piturīvan kačē i grījin se na sūncu*.

Tu je bitno istaći oblik *grĩjin* s nastavkom *-in*, za razliku od standardnojezičnoga *-em*.

Samo pomoćni glagol *tĩti* (*htjeti*) u prvom licu jednine završava na *-u*: *Oćũ jã utoćĩti pĩti z onĩẽ mãle ili vẽlike bãcve? Čãco, donĩti ću ti jã kosĩr, oćũ, oćũ!*

Glagol *mõci* spreže se sa *r*: *mõrin, mõreš, mõre, mõremo, mõrete, mõru* i sa *ž*: *mõžin, mõžeš, mõže, mõžemo, mõžete, mõžu*. U ovom potonjem slučaju razlog je što prezentska osnova završava na *-g*. Nikada se u prvom licu jednine ne čuje *moren*, kao ni u trećem licu množine *moredu*.

Nastavci *-e*, odnosno *-u* ostvaruju se npr. kod glagola *molĩti/se*: *Ovĩ vãmo mõle Bõga da in ùmre onã stãra nãna, a mojĩ se mõlu Blãženoj Divĩci Marĩji da in dĩd štõ vĩše žĩvĩ, jer ĩma merikãnsku pẽnsiju*.

Perfekt

Tvorba perfekta je kao i u standardnom jeziku: tvori se od kratkog oblika prezenta pomoćnoga glagola *bĩti* i glagolskoga pridjeva radnog. Svakako da prvo lice jednine pomoćnoga glagola završava na *n*, a ne na *m*: *Bĩsan ućĩẽr u Grãdu* (misli se na Zadar). *Urdinãli smo kaić. Mãli mi je u škũõli prošã su piẽt*.

Uz tu važnu fonološku značajku valja istaći redukciju završnoga *-l*, tj. *bil > bĩ*.

U trećem licu jednine iza povratne zamjenice obvezno se stavlja *je*: *Võ se je morãlo dogodĩti. Tovãru se je nogã slomĩla. Strĩc se je oženĩ za Sestrũnjku*.

Vrlo je čest i tzv. imperativni perfekt: *Mãli, da se nĩsĩ popĩšã u gãće. Da si mu õdma vrãtĩ balõtu*.

Imperfekt i pluskvamperfekt

Kao u većine čakavaca i na Rivnju je imperfekt veoma rijedak. Čuje se samo u obliku glagola *biti*, i to u svim licima osim u prvom licu jednine i prvom licu množine: *Bĩšeš mućãti, a ne govorĩti kad te nĩko nĩšće ne pĩta. Bĩše van pomõci, valjã je jãćji od vãš. Bĩšete duõci na vrĩme*.

Pluskvamperfekt imamo također kod pomoćnoga glagola *bĩti* i tvori se pomoću perfekta i imperfekta toga glagola i veoma često se upotrebljava: *Bĩ je põša na rĩbe. Kõkoše su mu bĩle pokrepãle. Da nĩ dažĩlo, bĩli bi bĩli ostãli jõš kũ ũru*.

Oblik aorista u rivanjskome govoru nije zabilježen.

Futur I. i futur II.

Futur I. tvori se od infinitiva i skraćenoga oblika pomoćnoga glagola *htjeti*. Bez obzira je li oblik infinitiva u futuru I. ispred ili iza pomoćnoga glagola, uvijek je pun

infinitiv na *-ti*: *Nositi ću te svēdo mūla. Voziti ćemo na četiri veslā. Vīćete pīvati svēdo puōnoći. Oni će nan pomōći kopāti tršje.*

Mjesto priloga *možda* i *valjda*, vrlo često se čuje futurni oblik pomoćnoga glagola *bīće* (*bit će*): *Otāc nī dōša z brōda, bīće nī dōbi ōsustvo. Bīće strīc pōša po popā.*

Futur II. tvori se od drugoga prezenta pomoćnoga glagola *biti* i, mjesto radnoga pridjeva glagola koji se konjugira, uzima se infinitiv: *Kō ti būdu vīkāti, ōdma me zovī. Kō būdete kasnīti, poslāti ću vas kvrāgun. Dobīti će trīsku kō būde zgubīti sīdro od kaića.*

Imperativ

U pripovijedanju se prošla radnja često izgovara imperativnim oblikom, tzv. historijskim imperativom. *Vātamo kozū na Omīšū, a onā bīž u Nuōzdre. Mīu gajēti na četire veslā, a Kāljāni ūdri, ūdri za nāmin, a mī vōzi, vōzi i pobīgli.*

Ako se imperativom izražava nekakva radnja zabrane, da bi se pojačala zapovijed, često se glagolu dodaje nenaglašeni oblik genitiva lične zamjenice *on*: *Ne hodī ga tāmo.* Isti je slučaj i za odbijanje poslušnosti: *Nīēću ga, nīēću duōći.*

U drugom licu množine imperativa, kod nastavka *-ite* i redovito ostaje: *bižīte, hodīte, nosīte.* Isto je i za prvo lice množine - *i* ostaje: *bižīmo, hodīmo, nosīmo*, a sinkopu imamo na Ugljanu i kod ugljanskih žena udanih na Rivnju: *Dīca, bižīmo, nevjēra će. Svē ovō nōsmo dōma.*

Rivanjski govor spada u manju skupinu čakavskih govora u kojima se imperativ može tvoriti i pomoću *c*, *č* i *ž* (ali ne pomoću *z*): *Specī tū rību kakō trība*, ali gdjekad i *Ne spečī se, bižī čā od ognjā. Rečī sāntulu da ga je otāc pozdrāvi. Ostrižī ūōvcu, vīdiš kolīka je je vūna.*

Kondicional

Budući da u rivanjskome govoru nema aorista - u svim licima jednine i u trećem licu množine imamo nenaglašeni oblik pomoćnoga glagola *biti*/*bi*, a kondicionalni čakavski oblici dolaze u prvom i drugom licu množine *bīmo* i *bīte*: *Jā bi pōša da me zovū, a tī bi mōga smānun puōći. Ūn ne bi dā ni špuōrko spōd nōhta, a oni bi dāli svē štō imaju. Mī bīmo šlī na pīr, a vī bīte trībali dōma čuvāti dīcu.*

Glagolski prilog sadašnji

U čakavskim govorima najčešći nastavak za tvorbu glagolskoga priloga sadašnjega je *ć*, a u rivanjskome govoru, kao i u govorima većine susjednih otoka, tvori se sufiksom

ći kao i u standardnome jeziku: *lāžući, ležjēći, moļjēći, nosjēći, p'vajući, plāčući, stojjēći*.

Glagolskoga priloga prošloga u rivanjskome govoru nema.

Glagolski pridjev radni

Poznata je osobina da su kajkavsko narječje u cijelosti, zatim neki štokavski govori i dobar dio čakavskih, naročito na sjevernim otocima, zadržali završno *-l* kod nekih imenica i kod glagolskoga pridjeva radnog za muški rod. U rivanjskome govoru završno *-l* kod tvorbe gl. pridjeva radnoga od prezentske osnove ima refleks *l > a*, npr. *umrl > umra*. Fonem *l* se ponovo javlja kada nije na kraju riječi, tj. u ženskom i u srednjem rodu, npr. *umrla, umrlo*.

Glagolski pridjev radni tvori se od infinitivne i od prezentske osnove i nastavka za rod i broj: *Strīc Filīp je učjēr ūmra, a s̄antula Marija je ūmrla prije njēga. Otāc je ubī prajcā. Krstōje puštī pasā Fīda s kadiēne. Sām je hodī svē do Lōkve. Jjē pōp bīu vās?*

Kod tvorbe glagolskoga pridjeva radnoga od infinitivne osnove završno *-l* se reducira npr. *ubī, puštī, hodī*. To se uvijek javlja u ženskom i srednjem rodu kad nije na kraju riječi, npr. *ubīla, puštīla, hodila* itd.

U najnovije vrijeme gotovo se na svim zadarskim otocima kod mlađih ljudi, pod utjecajem sredine u kojoj žive, počeo za muški rod čuti nastavak *-ja*, odnosno ubacuje se između dva zadnja vokala sekundarno *j* pa imamo *čūja, nōsija, vīdija*... Ovakav glagolski pridjev radni koriste i neke osobe srednje životne dobi oponašajući gradski govor svoje djece, premda su od rođenja koristile svoj izvorni rivanjski govor.

Glagolski pridjev trpni

Glagolski pridjev trpni uglavnom završava na *-n*, a vrlo rijetko na *-t* i, jasno, nastavcima za rod i broj: *donēšen, donēšena, donešēno, donēšeni. Tā je kozā pomūžena. Svē štōne trība bāčeno je z magazīna. Svē su cūre ūdane*. Imamo slučaj i sa *t*: *Prōsuta je pūna spřta māslin. Za kūce je svē poravnāno i nāsuto*.

LITERATURA

- Arturo Cronia: Građa o božavskom narječju, *Južnoslovenski filolog* VII., Beograd, 1927./ 28.
- Josip Hamm: Čakavski imperfekt, *Ivšičev zbornik*, Zagreb, 1963.
- J. Hamm - M. Hraste - P. Guberina: Govor otoka Suska, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. I., Zagreb, 1956.
- Mate Hraste: Govori jugozapadne Istre, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, br. 2. Zagreb, 1966.

- Blaž Jurišić: *Rječnik govora otoka Vrgade, I. dio - Uvod*, JAZU, Zagreb, 1966.
- Miroslav Kravar: O perifrastičnom futuru budem + infinitiv u hrvatsko-srpskom jeziku, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 17, 1978.
- Ljubomir Maštrović: Ninski govor, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. II., Zagreb, 1955.
- Mira Menac-Mihalić: Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku, *Filologija*, 17, Zagreb, 1989.

BASIC CHARACTERISTICS OF THE RIVANJ VERBAL SYSTEM

Summary

The article deals with the verbal system of the Čakavian Ikavian-Ekavian speech of the island of Rivanj. It gives examples of all forms of verbal usage.

LE CARATTERISTICHE PRINCIPALI DEL SISTEMA VERBALE DI RIVANJ

Riassunto

Lo studio tratta il sistema verbale ciacavo della parlata icavica-iecavica dell'isola di Rivanj. Si riportano esempi per tutte le forme d'uso verbali.

Podaci o autoru:

Ladislav Radulić, profesor hrvatskog jezika, sada umirovljen; kućna adresa: Zadar, Smičiklasova 3, tel. 023/305-015.